

JOEEP

e-ISSN: 2651-5318
Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Farabi'nin El-Medinetü'l Fazıla'sındaki Fazıl Şehir ve Cahil Şehrin Adaletle Değerlendirilmeleri*The Virtuous City and the Ignorant City in Farabi's Al-Medinatü'l Fazıla and Their Evaluation with Justice*Cemal Öztürk^{a,*} & Elif Koçi Çetin^b^a Doç.Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 52200, Ordu / Türkiye
ORCID: 0000-0003-3607-1356^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 13000, Bitlis / Türkiye
ORCID: 0000-0002-4804-2643

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Haziran 2024

Düzeltilme tarihi: 8 Temmuz 2024

Kabul tarihi: 26 Ağustos 2024

Anahtar Kelimeler:

Farabi

Fazıl-Erdemli Şehir

Cahil Şehir

Cahil Devlet

Adalet

ARTICLE INFO

Article history:

Received: June 17, 2024

Received in revised form: July 8, 2024

Accepted: August 26, 2024

Keywords:

Farabi

Virtuous City

Ignorant City

Justice

ÖZ

Farabi El-Medinetü'l Fazıla (Fazıl-erdemli, ideal şehir-devlet) adlı eserinde fazıl ve cahil devlet (şehir) ve adaletle dair temel ve yerinde tespitlerde bulunmuştur. Bu çalışmada devlet-şehir, fazıl şehir, cahil şehir ve adalet olguları kavramsal olarak ele alındıktan sonra şehir, cahil şehir, fazıl şehir ve adalet olgularının Farabi'nin El-Medinetü'l Fazıla adlı eserindeki durumları temel alınarak ve onun düşüncesindeki halleriyle birlikte değerlendirilmeleri amaçlanmıştır. Bu çalışmada bahse konu amaca yönelik olarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama ve analiz yöntemi birlikte kullanılmaktadır. Sonuç olarak: Cahil devletkilerin erdemli özellikler göstermek yerine çıkarları peşinde koşan kişiler oldukları, mutluluk getirecek şeyleri bilmedikleri ve kendi çıkarlarına erişmeyi doğal ve adalet olarak gördükleri, onları bu gayelerine götürecektir devlet ve yöneticiler istedikleri ve onlara adaleti ve fazileti anlatmanın işe yaramayacağı anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

In his work titled El-Medinetü'l Fazıla (Fazıl-virtuous, ideal city-state), Farabi made basic and appropriate determinations about the virtuous and ignorant state (city) and justice. In this study, it is aimed to evaluate the concepts of city, ignorant city, virtuous city and justice based on Farabi's work called El-Medinetü'l Fazıla and with their states in his thought. after the concepts of state-city, virtuous city, ignorant city and justice are discussed conceptually. In our study, descriptive scanning and analysis methods, which are among the qualitative research methods, are used together for the purpose in question. As a result: It is understood that in the ignorant state people who pursue their own interests instead of showing virtuous characteristics, do not know what will bring happiness, they see achieving their own interests as natural and fair, they want states and administrators that will take them to these goals, and it will not work to explain justice and virtue to them.

1. Giriş

Adalet kavramı insanlığın var oluşundan beri tartışılabilen

en temel konulardan biri olmakla birlikte çağlar boyunca farklı şekillerde tasvir edilip farklı uygulamalara konu olmuştur. Çalışmada ilk olarak adalet kavramının köken ve tarihsel süreçteki farklı tanımlamaları ele alınmıştır.

^{*} Sorumlu yazar/Corresponding author.e-posta: cemalozturk@odu.edu.trAtıf/Cite as: Öztürk, C. & Koçi Çetin, E. (2024). Farabi'nin El-Medinetü'l Fazıla'sındaki Fazıl Şehir ve Cahil Şehrin Adaletle Değerlendirilmeleri. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(2), 86-95.

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors.

İnsanların içinde yaşadığı toplumda hakkın ve düzenin ve dolaylı olarak bireylerin mutluluğunun sağlanması açısından adalet sürekli olarak gündemde kalmıştır. Adalet adl kökünden gelmektedir. Adl zulüm ve cebr kelimeleriyle zıt anlamda olan adl, hakka uygun karar vermek, davranışta ve hükümde doğru olmak, eşit davranmak, her şeyi derecesine koymak, ılımlı olmak, yerli yerinde davranmak, hakka ve göreve uymak, haklıya hakkını teslim etmek, her şeyden önce hata, eksiklik ve aşırılıktan kaçınarak eşitlik, uygun çözüm, hedef, eş, benzer, emsal, karşılık ceza, fidye, hak, farz, nafile, ölçü ve değer manalarına gelmektedir (Uğuzman, 2012: 8-9).

Çalışmanın ikinci bölümünde birey-toplum ilişkisi üzerine büyük katkılar sağlamış olan Farabi'nin yaşamı üzerinde durulmuştur. Asıl adı Ebu Nasr Muhammed olan Farabi, Farab şehrinin Vesic kasabasında doğmuş ve Buhara, Bağdat, Halep, Mısır ve Şam gibi şehirlerde bulunup buralarda türlü çalışmalar ve araştırmalar yapmıştır. Altı Abbasi halifesinin hükümdarlığı döneminde yaşamıştır (Farabi, 2020: V; <https://www.haberler.com/farabi/biyografisi/>). Ona göre, mahalle ve köyler parçası olması nedeniyle şehre dahildirler (Farabi, 1990: 79) ve onları oluşturan evlerin içindeki unsurlar kadın-kocasısı, efendisi-kölesi, anne-baba-çocuklar ve mülkün sahibidir (Farabi, 2005: 61). Farabi 950 yılında Şam'da ölmüştür (Farabi, 1956). Farabi, yaşamının ilk zamanlarında tanıdığı Aristoteles felsefesinin prensiplerinden esinlenerek kendi felsefesini geliştirmiştir (Aydınlı, 2018: 147). Büyük bir tevazuyla Aristo zamanında yaşamış olsaydı Onun en sıkı takipçisi olacağını söylemiştir (Farabi, 1956: I).

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, toplumları belirli kıstaslar ele alarak sınıflandıran Farabi'nin tasvir ettiği toplum ve devlet-şehir türleri incelenmiştir. Farabi'ye göre, insanlar mutluluğa erişebilmesi için toplumda yer alan diğer insanlarla yardımlaşma ve dayanışma içinde olmak zorundadırlar ve bu şekilde dayanışma içinde olan bireyler erdemli toplumu meydana getirirler. İdeal devlet de ancak erdemli şehirde vücut bulacaktır.

Faziletli şehrin halkı insanın var oluşu, korunması, varlığının devamı ve geçinmesinin en güzel şekilde yapılması için birbirleriyle yardımlaşır (Farabi, 2005: 66). Farabi fazıl devlet olarak tanımladığı devleti açıklarken aynı zamanda bu erdemli devletin tersi durumda olanlarına da yer vererek bunları incelemiştir. Bilgisiz (cahil) şehirde, fasık (bile bile kötülük işleyen) şehirde ve sapık (dalle) şehirde yaşayan insanlar ile erdemli şehirde yaşayan erdemsizler olarak bu zıtlıkları dört bölüme ayırmıştır. Erdemli şehrin zıddı olarak nitelendirilen şehirlerde yaşayanlar, mutluluktan ziyade onun yerini alabilecek herhangi bir şeyi esas almaktadırlar (Altıntop, 2016: 57).

2. Literatür Taraması

2.1. Adalet

Adalet kelimesi adl gibi mastar olup akılda doğruluğu kesinleşmiş olan şey anlamında kullanılır ve doğruluğun tersi olarak bilinen zulmün karşıtıdır. Cevr kelimesi haksızlık ve eza manasının yanı sıra usule aykırı şeyleri tanımlarken de kullanılır. Eşitlik anlamına gelen bir kelime olan adalet kelimesinin kökeni olan adl, idl şeklinde de okunabilir. Zira bu iki kelime yakın manalıdır. Fakat adl hüküm verme konusundaki basireti ifade ederken idl ölçüde ve tartıda eşitlik anlamına gelir. Öyle ki adl eşit bir şekilde dağıtmak demektir (Çelik, 1997: 1).

Yine adalet kavramı, dengeli olma anlamına geldiği için terazi ile bütünleştirilmiştir. Terazi de bir kola bağlı iki ucuna asılı olan kefeleden meydana gelen tartı, mizan, vücudun asılı bulunduğu veya dayandığı ve yere paralel şekilde bulunduğu denge durumu şekillerinde anlamlandırılır. Bu açıdan terazi ile tartıp tam olarak eksiksiz ağırlığın ve buna oranla bir bedelin tespiti adalettir. Adalet sosyal kurumlardaki öncül erdem, doğruluk ve haklılık demektir (Öztürk ve Mahsereci, 2021: 292). Adil olmak adalete uygun davranmayı ve dürüst davranmayı gerektirir (Öztürk ve Çınarbay, 2020: 649). Zira çoğu zaman adaletli olmanın değerlendirilmesinde algılamalar önem kazanabilmektedir (Kalyon ve Öztürk, 2020: 39).

Bir sözlük kelimesi olarak adalet, hakkın gözetilmesi, hakka ve hukuka uygun olma, doğruluk, yol; kişilere layık oldukları ve hakları olanı verme gibi şekillerde açıklanmıştır. Objektiflik, doğru ve dürüst olmak, hakkaniyeti gözetmek, yasallık, eşitlik, insanilik ve iyilik manalarına gelir (Çetin, 2016: 21). Toplumun gerçek bir toplum olabilmesi ancak adil bir yönetici ile mümkün olmaktadır (Öztürk ve Kurtkan, 2020: 959).

Adalet insanların mutluluğa duydukları sonsuz istektir. Öte yandan herkesin mutlu olabileceği adil bir düzenin sağlanması olanaksızdır. Hak, adaletin temel taşı olup adaletin istenmesi ise hakkın ihlalinin sonucudur. Hak davranışlar sonucundaki kazanımlarımızı ifade ederken adalet kişilerin kazanımlarının korunması ile ilgilidir. Adalet iyi olanı ödüllendirir, kötü olanı ise cezalandırır (Öztürk, 2022: 40-41).

Adalet sözcüğü iki anlama gelmektedir; şekli ve maddi adalet (Öztürk, 2023:161). İlk anlamda adalet, pozitif hukukun tasdik edilmesini ve onun doğru bir şekilde uygulanmasını ifade eder. Hukukun gerektirdiği her şey yerine getirilmelidir. Hukuk, kendisinden keyfi olarak meydana gelebilecek sapmalardan korunmalıdır. Diğer anlamda adalet, hukukun kesin gayesidir. Bu anlamıyla adalet kavramı istisnaya yer vermeksizin mevcut bütün hukuki iradenin temel bir amaç için çalışması düşüncesini içerir. Bu bağlamda tarihteki bütün kanunlar bu fikir doğrultusunda ele alınmalıdır. Bu fikir, bir hukuki talebi bir prensip olarak geçerli hale getirdiğimiz ve yargıladığımız ölçüttür (Stammler, 2012: 165).

Antik Yunanda Sokrates'e göre (Sokrat) yöneticiler bilgili, adil ve cesur olmalıdır. Cahil devlet adamı adil olamaz, adil olmayan da cesur olamaz. Eflatun'a (Platon) göre adalet herkesin kendi işini yapması başkasının işlerine karışmaması, kendi mallarına sahip çıkması kendine düşeni yapmasıdır. Aristoteles'e (Aristo) göre adalet en üstteki mükemmel erdemdir. (Öztürk, 2023: 162-163).

Ünlü Roma hukukçusu Ulpian adaleti, herkese payına düşeni vermek için sonsuz ve daimi bir gayret olarak açıklamaktadır. Hollandalı hukukçu Grotius, adalet kavramını açıklarken "söze bağlılık" formülü ile değerlendirme yapmaktadır. İngiliz düşünür Hobbes ise sözleşmeye riayet etmemeyi adil olmama olarak kabul etmiştir. Kant ise adaleti ele alırken üç ayrı ilke üzerinde durmaktadır, bu ilkeler; şerefli yaşamak, kimseye zarar vermemek ve herkesin payına düşeni vermek şeklinde sayılmıştır. Üçüncü ilke olan herkese payına düşenin verilmesi ise adaletin klasik açıklamasının tekrarıdır ibarettir (Güriz 2003: 19-20). Nihayet adalet fikri ve kavramı zaman içinde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Ancak doğal hukuk açısından, insanlar, geçmiş zamandan bugüne dek ideal adaleti aramışlardır (Çetin, 2016: 29).

2.2. Farabi

Farabi, İslam tarihinin Altın Çağ'ı olarak nitelendirilen 8. ve 13. yüzyıl aralığında yaşamış Türk bilim adamı, filozof, gökbilimci, dilbilimci, mantıkçı ve aynı zamanda müzisyen bir kişiliğe sahiptir. Asıl adı Ebu Nasr Muhammed olan Farabi, batı ülkelerinde Alfarabius olarak tanınır (Elsayed Erdemir, 2021: 11).

Filozofun asıl memleketi, Türklerin tarihi vatani olarak bilinen Orta Asya'daki Aral gölünün güneydoğusu; Semerkand, Buhara ve Taşkent gibi şehirleri kapsayan ve Seyhun ve Ceyhun ırmaklarının arasında kalan, Arapların "Maveraünnehir", Türklerin ise "Çayardı" olarak tanımladığı bölgenin o zaman için önemli şehirlerinden biri olan Farab şehridir. Farabi, Moğol istilalarından sonra yıkılan, enkazı bugünkü Kazakistan'ın içinde yer alan Seyhan ırmağının hemen yanında olan ve daha sonra Otrar adını alan, bahçeleri, yeşillikleri ve ağaçları ile bilinen Farab şehrinin Vesic kasabasında dünyaya gelmiştir (Olguner, 1987: 4).

Ebu Nasr Al-Farabi, eğitiminin ilk yıllarını Farab ve Buhara'da bitirdi. Bağdat'a bilgi meclislerine katılmak için gitti (Elsayed Erdemir, 2021: 12). Farabi Bağdat'a geldiğinde ilk olarak Arapça'yı bilmediği için kendisini bu konuda ilerletti. Mantık ve gramer alanlarında o zamanın bilinen dil ustalarından biri olan Ebu Bekir İbnü's-Serrac'dan dersler aldı. Daha sonra mantık derslerini zamanın saygın bilginlerinden olan Matta bin Yunus'tan aldı. Aristo'nun mantık ve felsefeyle alakalı fikirlerine Hristiyan bir filozof olan Yuhanna b. Haylan'ın yardımıyla ulaşma fırsatını yakaladı (Çini, 2022:5). Felsefe alanında yaptığı çalışmalar dolayısıyla kendine has bir felsefe sistemi oluşturan Farabi günümüze gelen eserlerinin çoğunu Bağdat'ta yazmıştır ve burası onun için bir ilim yuvası

olmuştur. İlim hayatında bazı zorlukların öne çıkması ve Bağdat'ta yaşanmaya başlayan siyasi karışıklıkların artması Farabi'yi oldukça rahatsız etmiştir ve oradan ayrılmayı düşünmüştür. Farabi'nin hayatında yeni bir başlangıç yakın arkadaşı olan Halep emiri Seyf'üddeve'den aldığı davet ile başlamıştır. Bu davet üzerine Halep'e gidip ilmi çalışmalarına orada devam etmiştir. Farabi, Halep'ten sonra Mısır'a akabinde Seyf'üddeve eliyle alınan Şam'a geçmiştir. Bir taraftan öğrenci yetiştiren diğer taraftan da bu zamana kadar gelen ve ikinci muallim unvanını alacak eserlerini yazmaya devam eden Farabi, hayatının sonuna kadar burada yaşamış ve miladi olarak 950 yılında Şam'da vefat etmiştir ve kabri de burada bulunmaktadır (Kaya, 2022: 6).

Farabi genellikle yalnız bir yaşam sürdürmüş, hiç evlenmemiş ve mal mülk edinmemiştir. Su kenarlarında ve doğal alanlarda zaman geçirir hatta talebeleriyle bu alanlarda bir araya gelirdi. Kâmil bir filozofun özelliklerini Taşlî's-sa'âde eserinde adeta kendini anlatırcasına şu şekilde sıralamıştır: Öğrenim sırasında karşılaştığı güçlüklerle katlanmalı, üstün bir zekâ ve kavrayışa sahip bulunmalı, doğruluğu ve doğruları, adaleti ve âdil olanları seven, onurlu bir şahsiyet olmalı, altın, gümüş ve benzeri şeylere değer vermemeli, yeme içme konusunda aç gözlü ve nefsanî arzularına düşkün olmamalı, doğruya ulaşmak için azim ve iradesi güçlü bulunmalıdır (Kaya, 1995: 147).

Farabi, yaşamının ilk zamanlarında tanıdığı bilinen Aristoteles felsefesini etraflıca inceleyip onun prensiplerinden esinlenerek kendi felsefesini geliştirmiştir. Kendisine "Sen mi daha bilgilisin, Aristoteles mi?" sorusuna, "Onun zamanında yaşasaydım en gözde öğrencisi olurdu." şeklinde cevap verdiği kaynaklarda belirtilmiştir (Aydın, 2018: 147). Aristo'nun tüm eserlerini inceleyip açıkladığından ikinci üstad manasına gelen Üstad-ı Sani adını almıştır (Öztürk, 2023: 147)

Farabi'nin kendine has çalışmaları onun ahlak ve siyaset felsefesini de içine alacak şekilde kurgulanmış metinlerdir. Farabi'nin Kitâbü Mebâdii ârai ehli'l-medîneti'l-fâzıla (Erdeмли Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri) ile kaynaklarda Kitâbü's-Siyâseti'l-medeniyye veya Mebâdîü'l-mevcûdât (Şehir Yönetimi / Varlıkların İlkeleri) olarak belirtilen eserleri başlangıçta metafizik ile başlayıp siyaset ile son bulmakta ve Farabi'nin felsefe sistemindeki temel kavramları kapsamaktadır. Bunların haricinde, Kitâbü Tahsîli's-sa'âde (Mutluluğun Kazanılması), Kitâbü't-Tenbîh alâ sebîli's-sa'âde (Mutluluk Yoluna Yönlendirme), Fusûlü'l-medenî (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler), Fusûlün münteze'a (Aforizmalar) ve Kitâbü'l-Mille (Din Üzerine) eserlerinde mutluluk, erdem, siyaset, toplum hayatı ve din konuları farklı yönlerden ele alınmıştır (Aydın, 2018: 148).

İnsan tutumlarının iyilik temelli (hayra yönelik) olması gerekliliğini vurgulayan Farabi, insanın mutluluğu ararken ilk olarak kendi benliğini akabinde alemleri araştırmasını ve bunun da felsefenin amacı olduğunu söylemektedir. Alemin maksadını araştırmak felsefe yapmak anlamına gelmektedir.

İnsan ilk olarak sağlığını gözetir sonrasında ise faydalı ya da faydasız davranışları bilmek ister. İnsanı erdemli yapan şey ise iyiliğe yönelip kötülükten sakınmaktır. Kuramsal felsefe varlıkların varoluş nedenleri ve neticelerini ele alırken ameli felsefe ise davranışla ilgili olup insanın niyet ve fiillerini inceler. Canlıların tümü korunma ve neslinin devamını sağlamak ister; hayvanlarda bu durum iç güdü ile mümkün iken insanlarda maddenin nedenini araştırma kabiliyeti mevcuttur ki bu da akıl ile sağlanır. Hayvanlar objeleri iç güdülerini aracılığıyla tanıyabiliyorken insan bunu aklı ile sağlar ve merak duyar. İnsan kendisi ile alakalı düşünebilen ve kendisini öteki nesnelere ayırabilen kendi bilincine sahip bir varlıktır. Öyle ki insanı anlamak alemin bütünü kavramak ile mümkündür. Zira insan, alemin amacı bütün olan bir parçasıdır. Bütüne ulaşmak, varoluşun temelinde yer alan genel yasaları anlamak demektir. Buna da ancak felsefe yapılarak ulaşılır. İnsan felsefeyle taşkınlıklardan kaçınır ve mutluluğu arar (Çubukçu, 1985: 277).

Farabi, insanın bedeni yahut düşünce zevkine yönelebileceğini belirtir. Düşünce zevki geç kavuşulmak ve uzun sürmekle birlikte bilim öğrenme, topluma yararlı olma ve başarıya gibi zevklerdir. Bedeni zevkler ise aksine çabuk kavuşulan ve kısa süren zevklerdir. İyi ile kötüyü ayırarak güzel davranışlar sergileyen insan ameli davranış ile kuramsal bilgiyi pekiştirmiş olacaktır (Çubukçu, 1985: 278).

Farabi, kişilerin salt kötülüğe karşılık iyiliği seçmelerinin mutluluğu elde etmeleri için yeterli olmayacağını, bu sebeple insanların birlik ve yardımlaşma hususlarında birbirlerine ihtiyaçları olduğundan topluluklar şeklinde yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmiştir. Farabi'nin fikir dünyasında ahlaki eylem ve davranışların siyaset yaşantısına hazırlama görevi vardır. Ahlak bireylerin yapabildikleri ve bildiklerini bir araya getirdikleri bir alan olup siyaset alanının içeriğini de genişletip geliştirmektedir. Saadeti kazanma gayesi ile bireylerin dayanışma ve yardımlaşma kavramlarının ortaya çıktığı şehir ya da toplumun Farabi'nin anlayışındaki ideal karşılığı erdemli şehirdir. Ahlak felsefesi açısından mutluluğun en üst seviyesi faziletlerle mümkün kılınabilir. Öte yandan siyaset felsefesi açısından ise mutluluk, ahlak ve siyaset alanlarının ortak uzlaşısı konusu olmaktadır. Farabi'nin El-Medinetü'l-Fazıla eserinde devletin idarecilerine devlet yapısının gelişimi bakımından birçok sorumluluklar yüklenmekte olup siyaset anlayışı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Toplumun faziletli ve erdemli bir topluluk haline gelmesinde devlet idarecilerinin idarelerinde bulunan insanları adil olarak idare etmeleri ve adalet ve hakkaniyet kavramlarının hakim olduğu bir ortamın sağlanması esastır. Bu esaslar ile Farabi toplumsal ve siyasi açıdan gerekli olan düzen ile alakalı fikir ortaya koyarken söz konusu düzeni Tanrı'nın varlığı ile pekiştirmeye özen göstermektedir (Uyanık, 2022: 22).

2.3. Farabi'nin devlet anlayışında adalet

Farabi, felsefe geleneğinin içinde İslam siyaset felsefesinin kurucusu olarak bilinir. Onun devlet felsefesi insanların doğası ve yaratılışı amacıyla en doğru şekilde bağdaşan

siyasi rejimin doğasını ve işlevini odak haline getiren ve diğer sorunları da bu çerçevede ele alan bir görüşe sahiptir. Ona göre, doğaya uygunluk bütün yaratılanların dünyada bulunma nedeni olarak kabul edilen Tanrı'ya uygunluk şeklinde bilinmekte ve kavranmaktadır. Böylelikle evrende var olan düzen ve ahenk ile yardımlaşma, ilahi adaletin bir etkisi olarak bilinmekte, bunların siyasi ve toplumsal alana iradi yansımaları şeklinde kendisini açıklamaktadır. Yani Farabi'ye göre, toplumsal ve siyasal düzen ve uyumu temel alan bu sistem sadece kendisini Tanrı'nın evrendeki eşsiz düzen ve yönetimini kendisine örnek alan bir yöntemdir (Uyanık 2022:27).

Farabi'ye göre bütün insanlar maksimum mükemmelliğe ulaşmak ve kendini sürdürmek amacıyla birçok şeye ihtiyaç duyan bir yaratılışla dünyaya gelmiştir. İnsanın bu şeylerin hepsini kendi kendine elde etmesi olanaksız olduğu için kendi şahsi ihtiyaçlarını karşılayacak birçok insana ihtiyaç duyar. Her insan diğer insanla alakalı olarak aynı statüdedir. Bu nedenle, insan elinde bulundurduğu doğal yaratılışının kendisine verilmesinin amacı olan mükemmelliğine, ancak birbirleriyle yardımlaşan insanların bir arada bulunmasıyla erişebilir.

En büyük mükemmellik ve en yüksek iyilik ilk olarak devletten-şehirden noksan olan bir toplulukta değil de ancak şehirde elde edilebilir. Fakat gerçek manada iyi, seçme ve akıl ile ulaşılabilir bir niteliğe sahip olduğu için, kötülükler de sadece, seçme ve aklın ürünü olduğundan, şehrin insanların bazı kötü gayeleri elde etmek için birbirlerine yardımcı oldukları bir varlık olarak oluşması muhtemeldir. Bu yüzden her şehirde mutluluğa ulaşmak olanaksızdır. Öyleyse insanları, kendileriyle gerçek manada mutluluğun elde edildiği şeyler için birbirlerine yardım etmeyi gaye edindikleri bir şehir, erdemli, mükemmel bir şehirdir (madına fadıla); insanların mutluluğa ulaşmak için birbirlerine yardım ettikleri toplum, erdemli, mükemmel bir toplumdur (Farabi, 2022: 97-98).

Farabi'nin devlet ve topluma bakış açısı ütopyik olarak görülse de filozof gerçekliğini de, gerçek bir devlet görüşünü de benimser. Bu devlet anlayışı bütün milletleri ve insanları kapsar. Onun bu görüşü Yunan devleti anlayışını geçerek, İslam'ın benimsediği evrensel toplum anlayışının en güzel şekilde yansımasıdır.

Büyük kısım yeryüzündeki tüm insanları, orta kısım yeryüzündeki milletleri ve küçük kısım ise milletin topraklarında bulunan şehir halkını belirtir. Diğerleri ise eksik olan devlettir, kamil olmamış erdemsiz şehirdir. Eksik topluluklar, küçük kulübe, hane halkı, sokak, mahalle veya köyden oluşur. Köy ve mahalle şehir içindedir; ama köy, şehre bir görev sebebiyle bağlıdır. Bu nedenle sokak mahallenin, ev de sokağın bir bölümüdür ve millet de dünya genelinin bir bölümü olarak ifade edilir. Bütün bu nedenlerden dolayı erdem, hikmet veya kemal şehirden daha küçük yerleşim birimlerinde değil de şahsen şehirlerin kendi içinde yer alır. Bu yüzden halkın mutluluğu elde etmek amacıyla yardımda bulunduğu şehir erdemli şehir olur. Bütün milletleri mutluluğu elde etmek amacıyla beraber

çalışan bir dünya da erdemli bir dünya olur (Uyanık, 2022: 29).

2.4. Fazıl şehir ve adalet

Fazıl şehir halkının bireylerin varlığı, geliştirilmesi, korunması ve geçinmesinin en iyi şekilde gerçekleşmesi için birbirleriyle yardımlaştığı şehirdir (Farabi, 2005: 66).

Çelikkol (2010: 106-107) erdemli toplumun niteliklerini şu şekilde söylemektedir: Erdemli bir başkan tarafından yönetilir; İnsanları gerçek mutluluğun farkındadır ve bu mutluluğun elde edildiği erdemleri insanların hayatına girmesiyle beraber bir ahenk içinde çalışır, iyilikleri elde edip kötülükleri yok etmek üzere ittifak oluşturur; İnsanları birbirlerine sevgi ile bağlanır; Sınıflar arasında alaka, bir mizan, kaynaşma ve yaptıkları fiillerle birbirlerinin arkasında olma ön plandadır; İnsanlar, fikrini ortaya koyması gereken konularda iyi düşünebilen, güçlü bir irade sahibidirler ve özgürdürler; Eylem ve vazifeler insanların kabiliyet ve gördükleri eğitime göre tanımlanır.

Farabi'ye göre adalet sevgi ile ortaya çıkmaktadır ve sevgi ile kurulan devlet adalet ile devam etmektedir. Toplumun gerçek bir toplum olabilmesi ancak adil bir yöneticiye sahip olmasıyla mümkündür (Öztürk, 2023: 148)

Farabi'ye göre adalet, şehir sakinlerinin ortağı oldukları iyi şeylerin bu kişilerin tümü arasında pay edilmesi ve sonrasında bu durumun muhafaza edilmesi ile sağlanabilecektir. Farabi, bu hususta iyi şeyler olarak kastettiğinin aslında güven, servet, rütbe ve şehrin sakinlerinin ortak olabileceği her şey olduğunu belirtmektedir. Bu halde, şehir halkının tümü, hakkı olan kadarı ile iyi olan şeylerden faydalanmalıdır. Adaletsizlik, hakkedilenden az yahut çok vermektir. Farabi'nin servet sözcüğünden kastı ise, ortak gelir olarak kabul edilebilir. Böylece bu durum ekonomik bir unsur olmakla birlikte, herkesin payı ölçüsünde şehir servetinden payını alması gerekmektedir (Korkut, 2005: 164-165).

Farabi devleti tasavvur ederken, en üst kısmında ilk başkan diye adlandırdığı, kainattaki varlık sıralamasında da İlk Varlık ile benzerlik gösteren filozof peygamberin yer aldığı, erdemli insanların meydana getirdiği bütün olarak tasvir eder. Faziletli devlet, evrende mevcut olan adil düzenin esasında küçük bir emsali, insan bedeninde mevcut uyum içerisindeki işleyişin ise büyük ölçekteki bir emsali olarak açıklanabilir. İlk Başkan kimsenin kendisini idaresine ihtiyaç duymayan, ilim ve mağfirete sahip olan kişidir, yine kendisine bu hususta ona liderlik edebilecek kimse de yoktur. O, insanlara bu hususta liderlik edip, insanı saadete ulaştıracak işleri belirleyerek tanımlayan ve değerlendirme yetkisine sahip olan bir insandır. İlk Başkan, bu üst dereceye Faal Akıl ile ilişki kurduğunda erişebilmektedir. Faal akıl ile ilişkiyi sadece filozof peygamberler kurabildiği için Farabi'nin bahsettiği İlk Başkan Peygamber olmalıdır. Farabi'ye göre, bir insan bu dereceye eriştiğinde yani akli olarak Faal Akıl ile kendisi arasında hiçbir mani olmayacak kadar ona yaklaştığında, ilişkide bulunduğu ona vahiy

gelmektedir. Faal Akıl İlk Varlık'tan varlığa yönelik olduğu kabul edildiğine göre, İlk Başkan'a gelen vahyin İlk Varlık tarafından olduğu anlaşılabilir. Bu nedenden dolayı vahiy ile irtibatla olan kişinin başkanlığı İlk Başkanlık olmalı, daha sonra insani başkanlıklar oluşturulmalı ve temelini ondan almalıdır. İlk Başkan, erdemli şehri ve ümmeti Allah'tan gelen vahiylerle yönetir. Farabi'ye göre, Allah hem yeryüzünün hem de faziletli devletin yöneticisidir (Ala, 2020: 93-94).

Farabi'ye göre, İlk Başkanın yönettiği insanlar erdemli, iyiye ve mutluluğa ulaşmış insanlardır. Bu insanlar bir ulus yaratırlarsa, o erdemli bir ulus olur. Bu insanlar bir alana yerleşirlerse ve bir yönetim içine girerlerse bu alan erdemli devlet adını alır. Fakat, tek bir yerleşme alanında değil de, farklı yerleşme alanlarında bir araya gelirlerse ve bu alanların insanları bahsedilen yönetimlerin dışında farklı yönetimler altında iseler; onlar, o yerleşme alanlarının erdemli yabancılara olarak orada yer alırlar. İnsanların böyle günlük yaşamlarının sebebi, ya düşman saldırısı, veba, kıtlık ve bunlara benzer bazı olumsuzluklar ya da birlikte yaşayabilecekleri bir şehrin henüz bulunamamasındandır. Yöneticiler yönetim işini yaparken yaşadıkları olaylara ve zamana uygun kendisinden önceki yöneticinin almış olduğu kanunlarda değişiklikte bulunabilirler. Halihazırdaki duruma göre kanunların değişmesi amaçları farklı olmadıktan sonra erdemli toplumda adaletin ve düzenin devamını sağlamak için gerekli bir durumdur. Böylelikle geçmişte gelen yöneticilerden alınan bu yazılı kanunlara uygun yöneten başkana Farabi, önceki aşamaları devam ettiren bir yönetici (melik'us-sunne) adını verir (Farabi, 2012: 86-87).

3. Yöntem

Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemi olarak nitel, nicel ve karma yöntem kullanılmaktadır. Biz de bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemini kullandık. Bu doğrultuda amaca ulaşmak için basılı ve online literatür tarandı ve sonrasında gerekli analizler yapıp sonuç ve önerilerde bulunuldu.

4. Bulgular

4.1. Fazıl olmayan şehirler

4.1.1. Cahil şehir:

Fazıl Şehre aykırı (erdemli şehre zıt) şehirler şunlardır: Cahil şehir, fasık-bozuk şehir, değişmiş-mubaddala şehir, şaşkın-dalla şehir. Fazıl şehre aykırı olan kişiler olarak da şehir belalarını (belalı kişileri) saymak gerekir (Farabi, 1956: 75; Farabi, 2020: 115; Öztürk, 2023: 148). Cahil şehir adaletle birlikte aşağıda geniş olarak ele alınacaktır.

4.1.2. Fâsık (bozuk) şehir

Bu şehrin insanların düşünceleri erdemli şehirde yaşayan insanların düşünceleri ile aynıdır. Şehir tanrıyı, tanrıdan

sonra gelen kutsalları, mutluluğu ve erdemli şehirde yaşayan insanların bildiği ve inandığı her şeyi bilir. Fakat bu şehirde yaşayan insanların eylemleri, cahil şehirde yaşayan insanların eylemleriyle aynıdır (Farabi, 2022:112).

4.1.3. Karakteri değişmiş (mubaddala) şehir

Bu şehirde yaşayanların fikirleri ve yaptıkları fiiller, önceden erdemli şehirde yaşayan insanların fikir ve fiilleriyle aynı iken daha sonra farklı düşüncelerden etkilenip değişmiş ve farklı fikir ve fiillerde bulunmaya başlamışlardır (Saltuklu, 2017: 122).

4.1.4. Sapkın şehir

Bu şehrin insanları yaratıcı, ahiret, vahiy, soyut akıllar, nübüvvet gibi doğa ötesini ilgilendiren konularda net olmayan inançlara sahiptirler. Bu nedenle bu inançlara kesinlik ifade etmeyen bilgiler neden olmaktadır. Şehirde yaşayanlar, gerçeğin imitasyon, temsil ve tahvil olarak belirtileni doğru inanç yerine, bozuk inanç şeklini almıştır. Sapkın şehri yöneten yönetici, böyle olmasa da kendisine vahiy indiğini söyleyerek şehirde yaşayan insanları gerçek olmayan taklit, sembol ve tahviller ile hile ve sahtekarlık peşindedir (Korkut, 2018: 443).

4.2. Cahil şehir ve adalet

Bu şehirde yaşayan insanlar mutluluk hakkında hiçbir bilgiye ve fikre sahip olmayan kişilerdir. Bu sebepten dolayı bu kişiler, mutluluğa yönlendirilseler dahi onun farkına varamayacaklardır. Cahil şehirde yaşayan insanlar beden sağlığı, zenginlik, hazzın tadına varmak, keyfine göre yaşam sürdürmek gibi dünyadan olan şeyleri iyilik sanıp sadece görünüşe dayalı olarak düşünür. Cahil şehirde yaşayan insanlara göre, bunların hepsi mutluluk ve mükemmel olarak bilinip bunların tam tersinin yaşandığı açlık, sefalet, saygı görmemek, hazdan uzaklaşmak gibi eylemler mutsuzluk adını alır. Bu şehirde yaşayan halkın akılları ilk makullerde kalıp ilerleyemediği ve nefislerini eğitemedikleri için her zaman maddeye ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple, varlıkta buldukları nedeniyle nefisleri de bozuk bir halde olur (Çetin, 2019: 68-69).

Farabi'ye göre cahil şehirler altı farklı grupta incelenmelidir. Bu şehirlerin ilki zorunlulukların bir araya getirdiği toplum/el-medînetü'l-zarûriyye; ikincisi kötü devletteki kötü toplum, zenginlik şehri/el-medînetü'l-beddâle; üçüncüsü sıradan devletlerdeki sıradan toplum/el-medînetü'l-hâsise; dördüncüsü şerefli olmaya çok düşkün toplum/el-medînetü'l-kerâme; beşincisi zorba toplumların zorba devleti/el-medînetü'l-tagallub); ve altıncısı özgür kişilerin yaşadığı demokratik toplum/el-medînetü'l-cimaiyya) olarak sayılabilir (Sönmez, 2019: 70-71).

Bu şehrin birincisi zorunlulukların bir araya getirdiği şehirdir (el-medînetü'l-zarûriyye). Bu şehrin halkı sadece yemek yeme, içme, giyinme, barınma ve cinsel ihtiyaç gibi vücudun devamlılığını sürdüren şeylerde zorunlu olana kanaat etmek ve bunlara ulaşmak için yardımlaşmayı amaç

edinen şehirdir. Bu zaruri ihtiyaçları elde etmek için çiftçilik, avcılık, soygun, hayvancılık ve bunlara benzer farklı türde yollar vardır. Zaruret şehirlerinde zaruri ihtiyaçların karşılanmasıyla alakalı sanatlar gelişmiştir ve onların başkanları bu ihtiyaçları elde etmede hiçbir şeyi onlardan esirgemez (Kılıç, 2020: 19).

İkincisi kötü toplumların yaşadığı kötü devlettir. Bu toplumun amacı servet ve zenginliktir. Bu şehirde yaşayan insanların zenginliği arzuladıkları ve cimri oldukları için iş birliklerinin amacı, ihtiyaç duyduklarından fazla bir birikim yapmaktır. Böylece zorundalık şehri ile kötü toplum arasında bir farkın olmadığı görülmektedir. Bu şehirde yaşayan insanlar en üstün kişiyi zenginlik olarak en ileride bulunan kişi olarak tanımlarlar (Kara, 2016: 78-79).

Üçüncüsü bayağı şehirlerdeki sıradan topluluktur. Hasis şehirlerde yaşayan insanlar hayatın maddi hazlarını ön planda tutarlar. Onlara göre, yemek, içmek, şehvetin peşinde olmak, hayale dalmak, eğlence ve şaka her şeyden önde gelir. Bu şehirde yaşayanların yardımlaşmadaki amacı eğlence ve zevktir. Bu zevkler yeme içme ve cinsel ilişkidir. Şehir halkının en seçkini, en mutlu olanı ve en imrenileni, zevke ulaşan yolların en çoğuna sahip olan, eğlence ve oyun yollarından en fazlasına ulaşandır (Bayraklı, 2008: 101-102).

Dördüncüsü şerefli olma meraklısı topluluğun yaşadığı devlettir. Hem söz hem de fiil bakımından şeref sahibi olmak için iş birliği yapan toplumlar olarak nitelendirilebilir. Onlar, başka şehirlerin halkları tarafından yahut birbirleri tarafından şerefli kabul edilirler. Bilgisiz şehirde yer alan halkın çoğunluğu için daha kıymetli olan ise başkaları üzerinde egemen olmak olup bunu yapabilen kişilere gıpta ederler. Onlar için insanın şerefli olması yolundaki en önemli şey, bir yahut birden çok konuda egemenliği ile tanınmış olmak, kendilerinin destekçilerinin de sayıca fazla olması ya da güçlü olması veya bunların tümünün birlikte bulunması sebebiyle bir başkasının egemenliğinin ihlal edilmemesidir (Farabi, 2012: 97-100).

Beşincisi zorba halkın yeri olan zorba devlettir. Halkı egemen olmayı başarmak için diğerlerini öldürmek, onları köle yapıp mallarını alma meraklısıdır. Bundan dolayı bu devlet halkı kendilerinin haricindeki kişilerin düşmanıdır. Bu durum, zorba devletin güç ve kuvvet devleti olarak nitelendirilmesinin nedenidir. Devlette yaşayanların gayesi, egemenliğe ulaştıklarında kazanacakları zevki tatmaktır. Bu zorba devletteki yöneticinin mutluluğunun esas kaynağı ise başka toplumlar ve şehirlere egemen olma arzusu ve dolayısıyla savunma ve saldırı içeren savaştır (Sönmez, 2019: 72-73).

Altıncısı ise özgür insanların yaşadığı demokratik devlettir. Demokratik şehir halkından olan her kişi, hiçbir durumda engellerle karşı karşıya kalmayan ve istediği şeyleri özgür bir şekilde gerçekleştirebilenlerdir. Burada kişiler arasında egemenlik esas olup kanunlara göre de her insan eşit kabul edilmektedir. Bu şehrin halkı hürriyet sahibi olduğundan arzu ve zevkler çeşitlilik göstermektedir. Bu sebeple

birbirine benzer olanların yanında birbirinden farklı birçok topluluk barındırır. Demokratik halkın yöneticileri, yönetilen kesimin taleplerine göre faaliyet göstermek ve onların isteklerini gerçekleştirmeye çalışmak mesuliyetindedirler. Bu şehrin halkına göre şerefli kimseler, şehirdeki halkın özgürlük alanına dokunmayan, onların taleplerini gerçekleştiren ve onları dış düşmana karşı müdafaa eden kimselerdir. Bu topluluk halkın bunları sağlayan kişiye başkanlık verdiği ve başkanı da şerefli kimse olarak kabul ettiği bir topluluktur. Demokratik şehirde arzu edilen tüm yaşam biçimlerine rastlanılabilir ve bu çeşitliliğin içinde zamanla erdemli kişilerin yetişmesi mümkündür. Halka göre erdemli olan başkan, halkın talep ve beklentilerini yerine getirme konusunda iyi görüşlü olan, tedbir sahibi olan ve aynı zamanda halkı düşmana karşı müdafaa eden ve mallarına karışmayan kişidir (Çetin, 2019: 73-74).

Cahil şehirdeki hakim görüş haklı, şerefli ve mutlu olmak için gücü elinde bulundurup zayıf olanı ezmektir ve bu onlara göre doğanın bir gereğidir. Her doğal olan da adalet için uygun olduğu için, güçlü olanın zayıf olanı ezmesi ve onu şahsi işlerinde kullanması da adalet olarak tanımlanabilir. Cahil yönetimler doğal olanın adil olduğuna inanıp adalete zor kullanılarak ulaşıldığını kabul ederler. Bu insanlara göre, her tabii şey adalet ile uyumlu olduğu için mücadele duygusu da adaletin tanımlamasına uymaktadır. Bu sebeple onlar için başkasını ezmek, adalettir. Üstelik, kazananın kaybedenden yararlanması adalete uygun olduğu gibi, kaybedenin kazananı hizmet etmesi de adalete uygundur. Cahil şehirde yönetilenler, bu doğal adaletin erdeme uygun olduğu ve bu adalet anlayışıyla yapılan uygulamaların da erdemli olduğu görüşüne sahiptirler (Öztürk, 2023: 148-149; Şengül, 2017: 39).

Kazanan grup kazançlarını yenilenlerden aldığında, bu kazançlarına ulaşmada daha büyük payı olanlara büyük parçasını, daha küçük payı olanlara ise küçük parçasını vermesi gerekir. Zor kullanarak alınan kazanç şereften oluşuyorsa daha iyi dövüşenlere daha büyük şeref, maldan oluşuyorsa daha çok mal verilmelidir. Tüm diğer kazançlar için de bu durum uygulanır. Bu halka göre bunlar tabii adalete uygundur (Farabi, 2022: 138; Öztürk, 2023: 149).

Cahil, sapık şehirler ve milletler arasındaki ekonomik adalet görüşü, denge ilkesine dayanır. Dengenin altında zaaf ve korku yatar. Karşılıklı yardımlaşma ve acıma, bu zaaf ve korkuya göre işler. Uzun süren mücadeleler, katlanılması zor acılara yol açar ve bu acılar onları birbirlerine yakınlştırır. Savaşa neden olan problemler üzerinde de denge esasına uygun anlaşmada bulunurlar ve birbirlerine asla saldırmamak üzere barışırlar (Bayraklı, 2008: 90; Öztürk, 2023: 149).

Farabi'ye göre cahil şehirlerdeki halk yalnızca kendi talep ve arzularına ulaşmayı kolaylaştıran, onları muhafaza edecek prensip ve yasalara oluşturan, bu anlayış ile adaletin de gerçekleşmesini sağlayacak olan kişilerin yöneticiliğini ister. Bu sebeple cahil devletler filozofların yönetimde bulunmasına karşıdır. Farabi mutluluğa erişebilmek için

ihtiyaç duyulan fiilleri belirleyen ve toplumu ona yönlendiren filozofların yönetici olarak kabul edilmeyip seçilememeleri dolayısıyla, demokrasiyi erdemli devletten sonraki ikinci en iyi devlet şekli olarak kabul eder. Bütün bunlar karşısında Farabi diğer cahil şehirlere kıyasla adil devlet yönetimi oluşturulmasının, demokratik devlette daha basit ve daha mümkün olduğunu söyler. Fakat bu dönüşümün ne şekilde sağlanabileceği ile ilgili detaylı bir açıklamada bulunmaz. Belirtildiği üzere cahil devletlerdeki adalet anlayışı, tamamı ile güç kullanma ve haksızlıkta bulunma odaklıdır. Bu devletlerin halkı, daima savaş halindedir, zaten adaletin icrasının sağlanmadığı bu ülkelerde huzur, refah ve mutluluk da beklenemez (Şengül, 2017: 40).

5. Sonuç

Adalet kavramı, tarih boyunca meydana gelen olaylardan da etkilenerek zaman içinde toplumların da içinde bulunduğu şartlar ve koşullar altında farklı şekillerde tanımlanmış ve sürekli olarak tartışılmaktadır. En genel anlamıyla adalet, haklıya hakkını vermek, hakkı gözetmek, herkese eşit ve aynı dağıtmak yerine gerekli olanı vermektir.

Farabi genel olarak siyaset, ahlak, din, mutluluk, erdem, toplum hayatı gibi konularda çalışmalar yapmış önemli bir düşünürdür. En önemli eseri olarak kabul edilen El-Medinet'ül Fazıla adlı eserinde devletin nasıl ideal bir devlet olacağını açıklarken ideal bir devleti oluşturan toplumun nasıl olması gerektiği ve ideal bir yöneticinin özellikleri üzerinde durmuştur. Ona göre, insanların tek başlarına yaşama olmaları mümkün olmaması ve diğer insanlara muhtaç olmasıyla yardımlaşma ve dayanışmanın kaçınılmaz olması sonucunda insanların bir araya gelmesiyle topluluklar meydana gelmiştir. Bu topluluklar erdemli toplum olarak tanımlanmış olup insanların mutlu olması için yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunmaları gerekmektedir.

Zaman içerisinde insanların mutluluğu, yeme, içme ve cinsel istek gibi hayatını yalnızca fiziksel istek ve ihtiyaçlar açısından devam ettirmesi için gerekli olan sınırlı şeylerde aramasıyla erdemsiz toplumlar ortaya çıkmıştır. Farabi bu toplulukları fasık şehir, sapık şehir, karakteri değişmiş şehir ve cahil şehir olarak adlandırmıştır. Erdemsiz şehirler, erdemli şehirlerin aksine mutluluğu yardımlaşma ve dayanışma dışındaki farklı istek ve arzulara odaklanarak bozulmuştur ve erdemsiz şehir haline gelmişlerdir. Toplumların bu davranışları ve zaman içindeki farklılaşmaları onların adalet anlayışına da sirayet etmiştir. Zaten yardımlaşma ve dayanışma anlayışından uzaklaşarak kişisel istek ve çıkarlarını ön plana koyan toplumların adaleti ideal şekilde uygulaması olanaksızdır.

Cahil şehirdeki insanlar mutluluğu bilmezler, mutlu olmaları için çalışılsa bile onlar bu durumu algılayamazlar. Onlara göre varlık, zevk ve keyif mutluluk aksi ise mutsuzluktur. Buradakilerin akılları gelişmemiş ilk oluştukları haliyle kalmıştır ve nefisleri bozuktur.

Cahil şehirde haklı, şerefli ve mutlu olmak için gücü elinde

bulundurup zayıf olanı ezmek hakim görüştür ve bu doğanın bir gereğidir. Doğal olan her şey adalete uygun olduğundan, güçlü olanın zayıfı ezmeye, şahsi işlerinde kullanması ve mücadele etmek adalete uygun görülür. Cahil yönetimlerde doğal olan adil olandır ve adalete zor kullanarak ulaşılır. Başkasını ezmek, kazananın kaybedenden yararlanması ve yenilenin kazanana hizmet etmesi de adalete uygundur. Cahil şehirde halka göre bu doğal adalete kabul etme erdeme uygundur ve bu adalete anlayışıyla yapılan uygulamalar da erdemlidir. Bu doğal adalete gören anlayışta yenilenlerden alınan kazançlar gösterilen yararlılığa göre dağıtılmaktadır. Cahil, sapık şehirler ve milletler arasındaki ekonomik adalete görüşü, altında zaaf ve korku yatan denge ilkesine dayanmaktadır ve karşılıklı yardımlaşma ve acıma, bu zaaf ve korkuya göre işler.

Cahil şehrin halkı talep ve arzularına ulaşmayı ve muhafazayı sağlayan politikalar üretilip kuralları koyan yöneticileri isterler ve filozofların yönetimini istemezler. Çünkü filozoflar mutluluğa ulaşmak için gereklilikleri belirler ve toplumu ona yönlendirirler. Farabi'ye göre filozoflar direkt yönetici olarak kabul edilmediği için demokrasiler de erdemli devlet değillerdir, ancak erdemli devletten sonra gelen ikinci en iyi devlet şeklidir. Çünkü adil devlet kurgusu cahil şehirlere göre demokratik devletlerde daha mümkündür.

Cahil şehir telakisinde adaletin kendilerine göre uygulanışını görmekteyiz. Toplumun erdemlerinin bozulmasıyla adalete düzeninin de bozulması kaçınılmazdır. Onlara göre, doğal olanı aldıkları, zayıf olanı ezmek ve kendi istekleri doğrultusunda çalıştırmak adaletin ta kendisidir. Bu devletlerin adalete anlayışı, tamamıyla güç kullanma ve haksızlıkta bulunmayı merkeze almaktadır. Burada halk sürekli bir savaş halindedir ve huzur, refah ve mutluluk da çok uzaktır.

Güzel ahlak ve doğruluk üzerine olan fazıl ya da erdemli yapı cahil şehirde doğruluk dışı ve ahlaki olmayan hale gelmektedir. İnsanlar erdemsiz olarak, yardımlaşma yerine sadece çıkar ve zevk peşinde koşmakta ve bunu sağlayacak yöneticiler istemektedir. Bu cahiller adalete sadece çıkarlarına uygunluk olarak görmekte ve mutluluk getirecek şeylerden bihaber yaşamaktadır. Yardımlaşma, dayanışma, ahlak ve doğruluğu istediğiniz kadar anlatsanız da böyle bir devlette halk, ahlak ve doğruluk yerine çıkarları ve zevklerini adalete giden tek yol olarak görmekteyiz. Bunlara adalete ve fazileti anlatmak gereksizdir zira anlamayacaklardır.

Bu duruma dair mevcut durumun uygulamadaki devletler ya da milletler için ortaya konması açısından devlet ya da millet bazlı yeni çalışmalar yapılmasının uygun olacağı önerilmektedir.

References

Aydınlı, Y. (2018). Farabi ve Bağdat Meşşai Okulu. M.C. Kaya (Ed.), İslam Felsefesi Tarih ve Problemler, 145-178, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ala, G. (2020). Platon ve Farabi'de Adalet. Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Altıntop, C. (2016). Ebû Nasr El- Farabi'nin İdeal Devlet Anlayışı. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 48-62. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1248675>

Bayraklı, B. (2008). Farabi'de Devlet Felsefesi. İstanbul: Seçil Ofset.

Çelik, H. (1997). Farabi'de Adalet Kavramı. Yüksek lisans tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Çetin, S. (2019). Platon ve Farabi'de Devlet Yapılanması. Yüksek lisans tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

Çetin, Y. (2016). Friedrich Nietzsche'de Hak ve Adalet Kavramı. Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Çelikkol, S. (2010). Farabi'nin Toplum Görüşü, Bilimname Dergisi XIX, 99-115. http://isamveri.org/pdfdrq/D02237/2010_19/2010_19_CELIKKOLS.pdf, erişim tarihi: 2.1.2022.

Çini, A. (2022). Farabi'nin Hukuk Felsefesi ve Farabi'nin Görüşlerinin Hukukun Kökenine İlişkin Görüşlere Göre Değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Çubukçu, İ.A. (1985). Türk Filozofu Farabi ve Düşüncesi. Belleten Dergisi, 49(194), 273-286. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1861/tur>

Elsayed Erdemir, R. (2021). Farabi'nin Dilbilim Kuramı: Chomsky ile Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Yüksek lisans tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Farabi. (1956). El-Medinetü'l Fazıla. Çev. Nafiz Danışman, İstanbul: Maarif Basımevi.

Farabi. (1990). El Medinetü'l Fazıla, (Çev. Nafiz Danışman), İstanbul: MEB Yayınları.

Farabi. (2005). Farabi'nin İki Eseri Fusûlü'l Medenî-Tenbîh Alâ Sebîli's- Sa'âde, (Haz: Hanifi Özcan), 2005, İstanbul: İfav Yayınları.

Farabi. (2012). Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât. (M.S. Aydın, A.Şener, M.R. Ayas Çev.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Farabi. (2020). İdeal Devlet, (Çev. Ahmet Arslan), 10.B., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Farabi. (2022). İdeal Devlet (A. Arslan Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güriz, A. (2004). Adalet Kavramı Üzerine. H.Ökçesiz (Haz.), HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi Muğla Üniversitesi "Felsefe Günleri" (9-12 Ekim 2003) "Adalet" Sempozyumu Bildirileri (19-33). İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul.

Kalyon, K. Ve Öztürk, C. (2020). Örgütsel Adaletin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi: Bitlis Eren Üniversitesi

- Akademik Personeli Örneği. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanındaki Akademik Çalışmalar-II, Cilt 4, (Ed. Hasan Selim Kıroğlu), 35-53, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kara, N. (2016). Farabi'de İdeal İnsan. Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kaya, B.N. (2022). Farabi'nin Ahlak Felsefesinde Dil Mutluluk İlişkisi. Yüksek lisans tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Kaya, M. (1995). Farabi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt. 12, ss. 14-162). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kılıç, Z. K. (2020). Farabi'nin Evren Anlayışının Toplum Anlayışına Etkisi. Lisans bitirme tezi, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi.
- Korkut, Ş. (2018). Farabi'nin Siyaset Felsefesi Kökenleri ve Özgünlüğü. Ankara: Atlas Yayıncılık.
- Korkut, Ş. (2005). Farabi'nin Siyaset Felsefesinin Temel Problemleri ve Kökenleri. Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Olguner, F. (1987). Farabi. Ötüken Neşriyat.
- Öztürk, C. (2012). Adalet, Liyakat, Rasyonel İnsan Kaynakları. İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Yönelimler. (Ed. Mehmet Akif Özer), 39-57, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öztürk, C. (2023). Yönetim Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bursa: Ekin Yayınları.
- Öztürk C. Ve Çınarbay, Ö. (2020). Örgütsel Adalet İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması: Van Muradiye İlçesindeki Sağlık Meslek Mensupları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(75), 647-657.
- Öztürk C. Ve Kurtkan, A. (2020). Örgütsel Adalet ile Örgütsel Güven İlişkisi Üzerine Alan Araştırması: Bitlis Belediyesi Personeli. Business Management Studies: An International Journal, 8(4), 955-978., Doi: 10.15295/bmij.v8i4.1610
- Öztürk C. Ve Mahserceci Y. (2021). Örgütsel Adalet ve Duygusal Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması: Ağrı ve Bitlis İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü Personeli. Siyaset Biliminde Geçmişten Günümüze Yaşanan Gelişmeler, (Ed. Karabulut Şahin), 291-304, Ankara: Gazi Kitabevi,
- Saltuklu, Z. (2017). Farabi'de Siyaset ve Demokrasi. Fenomen Yayıncılık.
- Stammler, R. (2012). Adalet İdesi. (Çev. Ali Acar), Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(2), 165-171. <http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C2S2cevi ri1.pdf>
- Sönmez, C. (2019). Aristoteles ve Farabi'de Etik-Siyaset İlişkisi. Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Şengül, Y. (2017). Platon ve Farabi'de Adalet Kavramı. Yüksek lisans tezi, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Uğuzman, F.G. (2012). Kelamda Adalet Kavramı. Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Uyanık, M. (2022). Farabi ve Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefelerinin Karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- <https://www.haberler.com/farabi/biyografisi/> erişim tarihi: 4.11.2021.

Extended Summary

Purpose

In this study, it is aimed to evaluate the concepts of city, ignorant city, virtuous city and justice based on Farabi's work called *El-Medinetü'l Fazila* and with their states in his thought. After the concepts of state-city, virtuous city, ignorant city and justice are discussed conceptually.

Literature Review

Justice means primary virtue, truthfulness and rightness in social institutions (Öztürk and Mahsereci, 2021: 292). Being fair requires acting in accordance with justice and being honest (Öztürk and Çınarbay, 2020: 649). Because perceptions can often gain importance in evaluating fairness (Kalyon and Öztürk, 2020: 39). A real society can only be possible with a fair ruler (Öztürk and Kurtkan, 2020: 959)

Rights are the cornerstone of justice, and demanding justice is the result of the violation of rights. While rights express our gains as a result of behavior, justice is about protecting people's gains. Justice rewards the good and punishes the bad (Öztürk, 2022: 40-41). The word justice has two meanings; formal and material justice (Öztürk, 2023:161).

In the second part of the study, the life of Farabi, who made great contributions to the individual-society relationship, is emphasized. (Farabi, 2020: V; <https://www.haberler.com/farabi/biografisi/>). According to him, neighborhoods and villages are included in the city because they are part of the city (Farabi, 1990: 79), and the elements inside the houses that make up them are woman-husband, master-slave, parents-children and the owner of the property (Farabi, 2005: 61). Farabi died in Damascus in 950 (Farabi, 1956).

In the third part of the study, the types of society and state-city described by Farabi, who classified societies according to certain criteria, were examined.

The people of the virtuous city help each other for the existence, protection, continuation of existence and making a living in the best possible way (Farabi, 2005: 66). Those who live in cities, which are described as the opposite of the virtuous city, are based on anything that can replace happiness rather than happiness (Altıntop, 2016: 57).

Design/methodology/approach

Qualitative, quantitative and mixed methods are used as research methods in Social Sciences. In our study, we used the descriptive scanning method, one of the qualitative research methods. In this regard, in order to achieve the goal, printed and online literature was scanned and then necessary analyzes were made and conclusions and recommendations were made.

Findings

According to Farabi, communities came into being when people came together as a result of the fact that it was not possible for people to live alone and they depended on other

people and cooperation and solidarity were inevitable. These communities are defined as virtuous societies and people need to cooperate and cooperate in order to be happy.

Over time, non-virtuous societies have emerged as people seek happiness in limited things that are necessary to continue their lives only in terms of physical desires and needs, such as eating, drinking and sexual desire. Farabi named these communities as corrupt cities, perverted cities, cities with changed character and ignorant cities.

In the ignorant city, the dominant view is to have power and crush the weak in order to be right, honorable and happy, and this is a requirement of nature. Since everything that is natural is in accordance with justice, it is seen as justice for the strong to oppress the weak, to use them in their personal affairs and to fight.

The virtue or virtuous structure based on good morals and righteousness becomes unrighteous and immoral in the ignorant city. It is suggested that it would be appropriate to conduct new state-based studies to reveal this situation for states or nations in practice.